

جمهوری اسلامی ایران
وزارت جهاد کشاورزی

موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی،
اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

یادداشت هفتگی

سیاست‌گذاری اقتصاد و توسعه کشاورزی و روستایی

سال 2 / شماره 24 / 1400

1400/7/24

مطالب این شماره

تغییر جایگاه ارزش افزوده‌ی کشاورزی

استان‌ها در دهه‌ی 1390 2

تهیه و تحلیل: کوهسار خالدي

این موسسه با کمال احترام و سپاس، پذیرای نظرات ارزشمند
خوانندگان این اثر می‌باشد

تلفن: 42916000 نمابر: 88896660 صندوق پستی: 1515 - 15815
کدپستی: 15986 - 37313

E-mail: aperi@agri-peri.ac.ir
<http://www.agri-peri.ac.ir>

عنوان خبر: تغییر جایگاه ارزش افزوده‌ی کشاورزی استان‌ها

در دهه‌ی 1390

تهیه و تحلیل: کوهسار خالدي

کد: PN-4-14000724-(42)

تاریخ انتشار: 1400/7/21

خلاصه متن خبر

مرکز آمار ایران با انتشار حساب‌های منطقه‌ای زودرس سال‌های 1398 و 1399، سری زمانی ارزش افزوده‌ی فعالیت‌های اقتصادی را در سطح استانی و بر مبنای قیمت‌های جاری و ثابت برای دهه‌ی 1390 منتشر ساخته است.¹ دهه‌ی 1390 برای اقتصاد ایران به صورت عام و برای بخش کشاورزی کشور به صورت خاص، دهه‌ی پرتلاطمی بوده است: این دهه با تشدید تحریم‌های اقتصادی سازمان ملل متحد، اتحادیه‌ی اروپا و ایالات متحده‌ی آمریکا در سال‌های 93-1390 برای ایران آغاز شد؛ در سال‌های 96-1394 توافق برجام صورت گرفت؛ از سال 1397 با خروج یکجانبه‌ی ایالات متحده‌ی آمریکا از برجام و تحمیل تحریم‌های مستقیم و غیر مستقیم یک و چند جانبه از سوی این کشور، اقتصاد ایران، مجدداً تحت محدودیت‌های گسترده‌ای قرار گرفت. شیوع کووید-19 از فصل زمستان 1398 و محدودیت‌های جدید برای فعالیت‌های اقتصادی، باعث تحمیل فشار مضاعفی بر اقتصاد ایران در دو سال پایانی دهه‌ی 1390 گردید.

بررسی سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی استان‌ها در سطح کلان و استانی نشان می‌دهد که در پایان دهه‌ی 1390 نسبت به آغاز آن، در کنار ارتقای جایگاه کشاورزی برخی از استان‌ها، جایگاه بخش کشاورزی تعدادی از استان‌ها نیز افول پیدا کرده است.²

تحلیل و پیشنهاد سیاستی

بخش کشاورزی ایران در کنار اثرپذیری از دو عامل برونزای تحریم و کووید-19 در دهه‌ی 1390 با دو عامل دیگر یعنی سیل گسترده در بهار 1398 و خشکسالی سال‌های آغازین و پایانی این دهه نیز مواجه شده است. مجموعه‌ی عوامل گوناگون در دهه‌ی مزبور باعث گردیده است که مقدار تولیدات کشاورزی، هزینه‌های تولید مربوطه و در نتیجه، ارزش افزوده‌ی کشاورزی در سطوح ملی و استانی تحت تاثیر قرار بگیرند.

۱. مرکز آمار ایران (www.amar.org.ir). حساب‌های منطقه‌ای 1398-99

(زودرس)

۲. بررسی دقیق تغییر جایگاه بخش کشاورزی استان‌ها در سطح ملی و استانی، نیازمند مطالعه‌ی جامع روند میزان، سهم و رشد ارزش افزوده‌ی کشاورزی استان‌ها به تفکیک در طول دهه‌ی 1390 خواهد بود.

انتظار بر این است که اثرپذیری کشاورزی از مجموعه عوامل در دهه‌ی 1390 در استان‌های مختلف کشور، یکسان نبوده باشد.³ این اثرپذیری را می‌توان در مقدار تولید، اشتغال کشاورزی، ارزش افزوده‌ی کشاورزی و ... مورد بررسی قرار داد.

تردیدی وجود ندارد که تحلیل جایگاه بخش کشاورزی یک استان در سطح ملی یا استانی، صرفاً بر مبنای سهم ارزش افزوده و بدون توجه به سایر پارامترها و شاخص‌های مربوطه (نظیر میزان ارزش افزوده، رشد ارزش افزوده، میزان اشتغال و ...)، نمی‌تواند جامع و مانع باشد. با این وجود، تغییرات سهم ارزش افزوده در دو مقطع با فاصله‌ی زمانی 10 ساله، می‌تواند یک تصویر کلی از جایگاه بخش کشاورزی استان‌ها را هم در سطح ملی (کل بخش کشاورزی) و هم در سطح استانی (تولید ناخالص استان) ارائه نماید. در همین راستا، قبل از تحلیل آمار و اطلاعات ارزش افزوده‌ی کشاورزی در سطح استان‌ها، توجه به دو نکته ضروری خواهد بود:

الف) اگرچه در فرآیند رشد و توسعه‌ی اقتصادی، انتظار بر این است که از سهم ارزش افزوده‌ی بخش کشاورزی در کلان اقتصاد کاسته شود، اما هنگامی که از یک سو، اقتصاد کشور در 1399 به دلایل گوناگون (تداوم تحریم اقتصادی و شیوع کووید-19)، همچنان در شرایط نزدیک به رکود (نرخ رشد اقتصادی: 1 درصد) بوده است و از دیگر سو، بخش کشاورزی کشور رشد اقتصادی 3/5 درصد را تجربه کرده است، کاهش یا افزایش جزئی سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی در برخی از استان‌ها (بوژه استان‌هایی که به نوعی قطب کشاورزی محسوب می‌شوند) می‌تواند نشانه‌ای از وجود پاره‌ای مشکلات فراروی تولید محصولات کشاورزی در این استان‌ها باشد.

ب) با وجود افزایش میزان ارزش افزوده‌ی کشاورزی در تمامی استان‌های کشور در سال 1399 نسبت به سال 1390، لیکن باید توجه داشت که بخشی از افزایش سهم ارزش افزوده در تولید ناخالص استانی می‌تواند به دلیل رکود شدید بر فعالیت‌های خدماتی و صنعتی در سال 1399 در نتیجه‌ی «اثرگذاری بیشتر» تحریم اقتصادی و بیماری کووید-19 بر این دو بخش اقتصادی در قیاس با بخش کشاورزی بوده

3. در دهه‌ی 1390 هر اندازه که اثرپذیری نسبی بخش کشاورزی از تحریم‌های اقتصادی و کووید-19 نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی، کمتر بوده است، در مقابل، از شرایط اقلیمی، بسیار بیشتر از دیگر بخش‌های اقتصادی، متاثر شده است.

جدول 1. سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی استانی در کل ارزش

افزوده‌ی کشاورزی کشور در سال‌های 1390 و 1399

(درصد، 100-1399)

استان	1390	1399	نسبت سهم 1399 به 1390
مرکزی	2,17	3,21	1,48
گیلان	3,09	3,56	1,15
مازندران	9,67	8,48	0,88
آ. شرقی	4,23	3,76	0,89
آ. غربی	4,52	4,53	1
کرمانشاه	2,49	2,38	0,96
خوزستان	6,97	6,48	0,93
فارس	8,55	7,42	0,87
کرمان	7,2	7	0,97
خ. رضوی	6,37	6,19	0,97
اصفهان	3,64	4,67	1,28
سیستان و بلوچستان	2,86	2,7	0,95
کردستان	1,87	1,93	1,03
همدان	3,42	2,99	0,87
چهارمحال و بختیاری	1,62	1,49	0,92
لرستان	2,94	2,56	0,87
ایلام	0,83	0,88	1,06
کهگیلویه و بویراحمد	0,95	0,9	0,95
بوشهر	1,96	1,66	0,85
زنجان	2,04	2,06	1,01
سمنان	1,48	1,24	0,84
یزد	2,14	2,14	1
هرمزگان	2,37	2,29	0,96
تهران	4,07	6,35	1,56
اردبیل	2,38	2,32	0,97
قم	0,87	0,93	1,07
قزوین	2,41	2,14	0,89
گلستان	2,84	2,87	1,01
خ. شمالی	1,23	1,17	0,95
خ. جنوبی	1,3	1,33	1,02
البرز	1,52	2,39	1,57

منابع: 1. مرکز آمار ایران 2. محاسباتی

ب) **سطح استانی:** تغییر جایگاه ارزش افزوده‌ی بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات در اقتصاد استانی در فاصله‌ی زمانی 99-1390 و در اثر تحولات انجام شده، موضوعی قابل انتظار می‌تواند باشد. با این وصف، اگر تفاوت سهم ارزش افزوده‌ی یکی از این بخش‌ها در آغاز و

باشد. لذا نباید بالا بودن سهم ارزش افزوده کشاورزی در تولید ناخالص برخی از استان‌ها در سال 1399 را دلیلی بر شکوفایی بیشتر بخش کشاورزی در سال پایانی دهه‌ی 1990 نسبت به سال آغازین این دهه قلمداد کرد.

با این وصف، بررسی سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی در کل ارزش افزوده‌ی کشاورزی کشور (سطح ملی) و تولید ناخالص استان (سطح استانی) در دو مقطع زمانی 1390 و 1399 می‌تواند تغییر جایگاه و اهمیت بخش کشاورزی استان‌ها را در آغاز و پایان دهه‌ی 1390 نشان بدهد:

الف) **سطح ملی:** بررسی سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی استان‌ها در کل ارزش افزوده‌ی کشاورزی کشور در آغاز (سال 1390) و پایان (سال 1399) دهه‌ی 1390 را نشان می‌دهد (جدول 1):

1. جایگاه و اهمیت ارزش افزوده‌ی کشاورزی 18 استان (مازندران، آذربایجان شرقی، کرمانشاه، خوزستان، فارس، کرمان، خراسان رضوی، سیستان و بلوچستان، همدان، چهارمحال و بختیاری، لرستان، کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر، سمنان، هرمزگان، اردبیل، قزوین و خراسان شمالی) در کل ارزش افزوده‌ی کشاورزی کشور در سال پایانی دهه‌ی 1390 نسبت به سال آغازین آن کاهش پیدا کرده است. باید توجه داشت که بجز استان‌های سیستان و بلوچستان، بوشهر و هرمزگان، سایر استان‌ها کم و بیش در زمره‌ی قطب‌های کشاورزی کشورمان محسوب می‌شوند (تضعیف جایگاه در بخش کشاورزی کشور).

2. موقعیت ارزش افزوده‌ی کشاورزی در کل ارزش افزوده‌ی کشاورزی کشور در سال پایانی دهه‌ی 1390 نسبت به سال آغازین آن در 6 استان، ثابت (آذربایجان غربی و یزد) و یا افزایش بسیار جزئی (کردستان، زنجان، خراسان جنوبی و گلستان) داشته است (تثبیت جایگاه در بخش کشاورزی کشور).

3. سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی در 7 استان باقیمانده (مرکزی، گیلان، اصفهان، ایلام، تهران، قم و البرز)، در کل ارزش افزوده‌ی کشاورزی کشور، افزایش پیدا کرده است (تقویت جایگاه در بخش کشاورزی کشور).

پایان دهه‌ی مزبور، بالا باشد، می‌تواند هشدار دهنده بوده و مستلزم اتخاذ رویکردهای متناسب برای بهبود جایگاه آن بخش باشد.

جدول 2. سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی در تولید ناخالص

استانی در سال‌های 1390 و 1399

(درصد، 100-1399)

استان	1390	1399	نسبت سهم 1399 به 1390
مرکزی	7,30	12,80	1,76
گیلان	9,70	11,60	1,2
مازندران	18,80	17,70	0,94
آ. شرقی	7,80	7,90	1,02
آ. غربی	13,40	16,00	1,2
کرمانشاه	8,90	10,60	1,18
خوزستان	1,80	3,20	1,78
فارس	10,00	10,40	1,04
کرمان	16,60	16,70	1,01
خ. رضوی	7,60	8,70	1,14
اصفهان	3,90	5,70	1,48
سیستان و بلوچستان	14,10	14,70	1,05
کردستان	12,00	14,50	1,21
همدان	15,90	16,90	1,06
چهارمحال و بختیاری	15,20	17,00	1,12
لرستان	15,20	16,30	1,07
ایلام	3,30	5,60	1,71
کهگیلویه و بویراحمد	1,90	3,10	1,63
بوشهر	2,50	1,80	0,72
زنجان	14,40	15,10	1,05
سمنان	10,20	10,30	1,01
یزد	7,50	8,40	1,12
هرمزگان	6,90	8,40	1,22
تهران	1,10	1,70	1,61
اردبیل	16,00	17,50	1,1
قم	5,80	7,10	1,24
قزوین	10,20	10,60	1,04
گلستان	16,50	18,40	1,11
خ. شمالی	14,70	14,60	0,99
خ. جنوبی	17,60	18,50	1,05
البرز	3,50	6,50	1,86

منابع: 1. مرکز آمار ایران 2. محاسباتی

بررسی سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی در تولید ناخالص استانی در دو مقطع زمانی آغاز و پایان دهه‌ی 1390، بیانگر آن است (جدول 2):

1. جایگاه ارزش افزوده‌ی کشاورزی در تولید ناخالص 3 استان (مازندران و خراسان شمالی و بوشهر) در سال پایانی دهه‌ی 1390 نسبت به سال آغازین آن، کاهش پیدا کرده است (تقلیل جایگاه تولید بخش کشاورزی در استان مربوطه).

2 ارزش افزوده‌ی کشاورزی در تولید ناخالص 10 استان (آذربایجان شرقی، فارس، کرمان، سیستان و بلوچستان، همدان، لرستان، زنجان، سمنان، قزوین و خراسان جنوبی) در سال پایانی دهه‌ی 1390 نسبت به سال آغازین به صورت «جزئی» افزایش یافته است (تثبیت و بهبود جزئی جایگاه تولید کشاورزی در استان مربوطه).

3. در 18 استان باقیمانده نیز جایگاه ارزش افزوده‌ی کشاورزی در سال پایانی دهه‌ی 1390 در قیاس با سال ابتدایی این دهه، ارتقاء داشته است (بهبود محسوس جایگاه تولید کشاورزی در استان مربوطه).

همان‌گونه که ملاحظه شد، هدف این تحلیل، نه بررسی «چرایی» تغییر میزان و سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی استان‌ها، بلکه انجام مقایسه‌ی سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی در دو سطح ملی و استانی و در دو مقطع زمانی 1390 و 1399 بوده است. با این وصف، کاهش سهم ارزش افزوده‌ی کشاورزی یک استان در سطح ملی (کل بخش کشاورزی) و استانی (تولید ناخالص استان) می‌تواند ناشی از مجموعه عواملی باشد که تولیدات کشاورزی آن استان را در دو مقطع زمانی مزبور، تحت تأثیر قرار داده باشد. با در نظر گرفتن این موضوع، توجه به موارد ذیل برای حفظ و ارتقای جایگاه کشاورزی در تولید ناخالص استان و کل بخش کشاورزی کشور در استان‌هایی که جایگاه آن‌ها در سال پایانی دهه‌ی 1390 (سال 1399) نسبت به سال آغازین آن (سال 1390) تضعیف شده است، ضروری خواهد بود:

1. بررسی و استخراج دلایل کاهش رشد تولیدات کشاورزی به تفکیک استانی با هدف شناسایی علل احتمالی (نظیر افزایش قیمت نهاده‌های کشاورزی، محدودیت و کیفیت نهاده‌های کشاورزی، سرکوب قیمت محصولات کشاورزی، اثرات اقلیمی، اثرات کووید-19، کاهش سرمایه‌گذاری سالانه، استهلاک سرمایه‌های مولد، تضعیف و تخریب منابع پایه‌ی آب و خاک و ...) در سال 1399 نسبت به سال 1390.

2 تعریف و اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های متناسب برای حذف و کاهش آثار موانع و محدودیت‌های فراروی تولیدات کشاورزی (نظیر خشکسالی،

گرانی نهاده‌ها، کیفیت پایین نهاده‌ها، کووید-19، استهلاک ابزارها و ماشین‌آلات و ... و تقویت عوامل موثر جایگزین (نظیر سرمایه‌گذاری، استفاده از نیروی کار با کیفیت (از جمله دانش‌آموختگان کشاورزی)، بهبود رابطه‌ی مبادله و ...).

3 رونق بخشی به بازارهای داخلی و خارجی محصولات کشاورزی از طریق سیاست‌های بازاریابی هدفمند برای این محصولات.

4 تدوین و اجرای سیاست‌های هدفمند حفاظت از منابع آب و خاک با هدف ثبات و پایداری تولید محصولات کشاورزی استان‌ها در بلندمدت.

تهران - بلوار کریمخان زند - انتهای خیابان شهید عضدی (آبان) جنوبی - خیابان رودسر - پلاک 5
تلفن: 42916000 نمابر: 88896660 صندوق پستی: 1515 - 15815 کدپستی: 37313 - 15986

E-mail: aperi@agri-peri.ac.ir
ECE: ece.aperi@agri-peri.ac.ir
www.agri-peri.ac.ir